

voreći time ipak ne proizvodimo svijet kakav bismo željeli, pod uvjetom da želimo svijet s manje muljanja i preseravanja. Na koncu valja kazati kako se u slučaju Frankfurtova *On Bullshit* radi o izvrsnom djelcu koje bez daljnjeg predstavlja majstorsko djelo analitičkog nasljeđa, a koje je pritom i zabavno i poučno.

Kristijan Krkač

Zagrebačka škola ekonomije i managementa
Jordanovac 110, 10000 Zagreb
kristijan.krkač@zsem.hr

Tony Coady i Michael O'Keefe, *Terorizam i pravednost*, preveo Neven Petrović, KruZak, Zagreb 2004, 200 str.

Jedan od datuma koji će dugo biti urezan u pamćenje ljudi bez obzira na kojoj strani svijeta živjeli jest 11. rujna 2001. Teroristički napad na teritoriju SAD-a prouzrokovao je val reakcija u svijetu, u rasponu od panike i straha do, ako ne odobravanja, a onda barem opravdavanja istih pozivanjem na američku vanjsku politiku.

Odras toga je i velik broj izdanja knjiga s tematikom terorizma, svjetskog poretka, islama, sukoba civilizacija, moći i terora koji se pojavio na policama knjižara i knjižnica. Od popularnih do znanstvenih, od aktivističkih do nihilističkih, sve te knjige imaju zajedničko ishodište – napad na WTC i Pentagon tog, po mnogima kobnog, datuma.

Jedna od takvih knjiga je i *Terorizam i pravednost* – zbirka radova filozofa, pravnika, politologa i stručnjaka za islam – nastala kao produkt znanstvenog skupa na Centru za primijenjenu filozofiju i javnu etiku Sveučilišta u Melbourneu, održanog u studenom 2001, koju u hrvatskom prijevodu nalazimo u izdanju KruZaka.

Za razliku od brojne popularne literature sličnih naslova, u ovoj knjizi autori se bave, kako je naznačeno u samom predgovoru, razmatranjem moralnih i konceptualnih pitanja – od same definicije terorizma (kako međunarodnog tako i državnog), moralnog statusa terorističkih akcija, preispitivanja opravdanja istih kao što su ideologija oslobođenja te ideja kolektivne odgovornosti, do pitanja o ispravnoj reakciji na terorizam i prikladnom međunarodnom sustavu koji bi se s njime trebao obračunati. Ono što autorima treba priznati je u svakom slučaju naglasak na pitanju same definicije terorizma, s obzirom na učestalo pogrešno ili preusko korištenje istog pojma u medijima i propagandi, kojem su izravno posvećena prva četiri poglavlja knjige.

Ninian Stephen, Tony Coady i Igor Primorac pri pokušaju definiranja terorizma, iako iz različitih perspektiva, postižu suglasnost oko kriterija identificiranja terorističke akcije. Prema njima to je identitet žrtava napada – terorizam tako definiraju kao upotrebu političkog nasilja koje za žrtve ima “nevine” (Primorac), “bespomoćne” ljude (Stephen), odnosno “one koji ne sudjeluju u borbi” (Coady). Ninian Stephen pritom analizira prirodu napada iz pravne perspektive, te polazi od pretpostavke da je identitet žrtava jedini održivi kriterij koji ima izgleda biti univerzalno prihvatljiv i kao takav temelj jasne, univerzalno prihvatljive definicije terorizma koja bi mogla dovesti do međunarodnog konsenzusa u njegovu sankcioniranju. Tony Coady i Igor Primorac, pak, okvir za svoje definicije nalaze u etičkoj teoriji pravednog rata, uzimajući zahtjev selektivnosti principa *ius in bello* kao kriterij definicije terorizma. Pritom Coady svoju, kako je naziva, taktičku definiciju, suprotstavlja političkoj definiciji (upotreba političkog nasilja od strane nevladinih činitelja protiv države), a Primorac na sličan način naglašava nužnost političke neutralnosti definicije, koja mora obuhvaćati i državni (za njega znatno gori) i protudržavni terorizam.

Ovakve prerestriktivne (što priznaje i sam Stephen) definicije terorizma, problematične su iz nekoliko razloga, koje u svom poglavlju identificira Robert Young. Prvo, nepravedno su preskriptivne u pogledu toga koja se vrsta političkog nasilja može smatrati terorizmom – terorističke akcije nisu nužno neselektivne i nasumične: što je s terorističkim napadima na materijalna dobra, napadima koji izbjegavaju nepotrebne žrtve? I drugo, takve definicije prejudiciraju pitanje o moralnoj opravdanosti – i Primorac i Coady smatraju da njihova definicija ostavlja prostora za pokušaj opravdanja, iako Coady priznaje da je ono neuvjerljivo čak iz perspektive “krajnje nužde”. Young stoga ne daje definiciju terorizma, već ga pokušava odrediti kroz glavne značajke i naglašava da se mora ostaviti mjesta za moralno opravdanje onih terorističkih akcija kojima se pribjegava zbog nedostatka političke moći, a u svrhu oslobođenja ili obrane ljudskih prava, koje, u mjeri u kojoj je to moguće, zadovoljavaju zahtjev proporcionalnosti principa *ius in bello* teorije pravednog rata.

Malo je razočaranje zbirke činjenica da se većina autora nekritički oslanja na tradiciju razmišljanja o pravednom ratu pri definiranju i moralnoj procjeni terorizma, s obzirom da je većina suvremenih filozofa skeptična po pogledu primjenjivosti te teorije na sukobe u modernom svijetu.

Janna Thompson, stavljanjem naglaska na bitne distinkcije između ratnih i terorističkih činova i suglasna s Youngovom kritikom Coadyjeve i Primorčeve definicije, ukazuje upravo na takvu potrebu modificiranja teorije pravednog rata kao okvira za moralno procjenjivanje. Seamus Miller i Aleksandar Pavković, pak, moralno opravdanje terorizma preispituju kroz razradu i kritiku tradicionalnih opravdanja samih terorista – pojma kolektivne odgovornosti i ideologije oslobođenja. Miller tako iznosi vlastitu koncepciju kolektivne odgovornosti kao zajedničke odgovornosti, te iznosi mišljenje da

bi terorizam mogao biti opravdan u nekim slučajevima koji uključuju u određenoj mjeri odgovorne žrtve (u smislu djelovanja ili propuštanja djelovanja) uz uvjet da za terorističko djelovanje postoje jaki konzekvencijalistički razlozi. Pavković ideologiji oslobođenja, te etičkoj koncepciji humanizma oslobođenja, po kojoj oslobođenje od ugnjetavanja kao konačni cilj opravdava terorizam, suprotstavlja etičku koncepciju univerzalnog humanizma koja zastupa intrinzičnu i jednaku vrijednost svakog pojedinog ljudskog života, te kao takva isključuje kao sredstvo oslobođenja nasilje nad onima koji nisu uključeni ni u jednu represivnu aktivnost. Pritom je primjetno da, unatoč promjeni perspektive u radovima ova dva autora, i Millerovu i Pavkovićevu koncepciju možemo smjestiti unutar okvira zahtjeva selektivnosti teorije pravednog rata kako je razrađena u ostalim poglavljima ove knjige.

Što se tiče pitanja moralno opravdanog odgovora na terorističke napade, zanimljivi su prilozi Michaela O'Keefe, koji ukazuje na neprikladnost argumenta za neograničeni protuterorizam kroz dugoročnu kontraproduktivnu reakciju, te Raimonda Gaite, koji iznosi sličnu argumentaciju kroz analizu konkretnih događanja koja su prethodila i uslijedila događajima 11. rujna. Uz navedeno, u prilogu Abdullaha Saeda, nalazi se tumačenje različitih shvaćanja džihada među muslimanima, od klasičnog tumačenja u islamskom pravu do modernističkih shvaćanja, uključujući militantne reinterpretacije, što je zanimljivo iz perspektive situacije koja je ishodište ove knjige.

Ono što čini ovu zbirku radova zanimljivom za čitanje jest raznolikost pristupa pojedinih autora, suprotstavljanje stavova i interpretacija koje ostavljaju dojam moralno-političko-pravne diskusije, te bogatstvo prikazanih koncepcija (iako većine samo kroz kritiku) i obrađenih pitanja. Međutim, ne treba zanemariti ono što i sami autori na pojedinim mjestima navode – neizvedenost argumenata zbog zadane kratkoće radova, te prethodno spomenutu činjenicu da se veliki dio argumentacije ipak odvija u okviru terminologije teorije pravednog rata, koju mnogi politički filozofi smatraju neprikladnim za suvremene sukobe.

U svakom slučaju, zanimljivo štivo, možda čak i dobar uvod u problematiku terorizma s osvrtima na konkretne aktualne i povijesne situacije. Međutim, moram izraziti žaljenje što kod nas još uvijek svako ozbiljnije bavljenje ovom problematikom zahtjeva korištenje literature drugoga govornog područja.

Vanda Bazdan

bazdanvanda@yahoo.com